

Vladimir Beljanski
advokat, Novi Sad

PRAVO I POLITIČKI EKSTREMIZAM – MOGUĆNOST PRIMENE REPRESIJE

Rezime: Politički ekstremizam ugrožava najviše demokratske vrednosti jednog društva, a često i njegovu nacionalnu i teritorijalnu bezbednost. Svaka država se protiv takvog delovanja brani zakonitim sredstvima, što je regulisano i Evropskom konvencijom, odnosno u Srbiji Zakonom o javnom informisanju i Krivičnim zakonikom. Autor raspravlja o verbalnom političkom terorizmu i terorizmu kao krivičnom delu. Prvi je, kao podstrekač, veoma često saučesnik drugoga. U završnom delu teksta autor ukazuje da u poslednjih petnaestak godina u Srbiji krivična dela političkog terorizma gotovo da i nisu sankcionisana, pošto su i najviši nosioci vlasti pribegavali političkom ekstremizmu. Tek u poslednjih nekoliko godina počela su suđenja za najteže oblike ovih krivičnih dela. Da bi sankcionisanje svih oblika političkog terorizma bilo potpuno, pravosuđe mora biti nezavisno, a političko okruženje zdravo.

Ključne reči: politički ekstremizam, verbalni politički ekstremizam, politički ekstremizam kao saučesnik u izvršenju krivičnog dela, terorizam, pravosuđe, državna represija, sloboda izražavanja, mediji, političko okruženje, Evropska konvencija, Zakon o javnom informisanju Republike Srbije, Krivični zakonik Republike Srbije, Zakon o političkim organizacijama

Pravosuđe bi trebalo da u odnosu na politički ekstremizam zauzima mesto zaštitnika države, demokratskih vrednosti i tolerancije. Ostvarenje tog cilja moguće je pod uslovom da su delovi pravosuđa nezavisni, politički neutralni, dovoljno stručni i dovoljno otvoreni za shvatanje potrebe primene krivičnog prava ili drugog prava kojim se ograničava neprihvatljivo javno istupanje.

Na prvi pogled ovaj zadatak nije težak. Problem se, međutim, javlja već kod polja procene dozvoljenosti određenog ponašanja i kod donošenja odluke da li je neka pojava prihvatljiva ili neprihvatljiva u modernom društvu.

Određeni metodi za ovakve procene postoje. Ukoliko je u pitanju procena potrebe delovanja pravosuđa u odnosu na ekstremne slučajeve verbalnog izražavanja u vezi sa političkim ekstremizmom, odgovori na

mnoga pitanja se mogu naći u odlukama Evropskog suda za ljudska prava, koje su rezultat primene Evropske konvencije. Član 10 st. 2 Evropske konvencije propisuje odstupanja od proklamovane i garantovane slobode izražavanja, tj. slobode govora kao jedne od osnovnih vrednosti demokratije. U prvom delu ove odredbe garantuje se pravo na slobodu izražavanja, kao i na pravo da se informacije primaju. Drugi deo glasi: pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Opšte prihvaćena tri uslova za navedena ograničenja su: da je delovanje države (pravosuđa) propisano zakonom, da je takav vid represije neophodan u demokratskom društvu i da je ispunjen još jedan od prethodno navedenih uslova. Ova merila, naravno, u praksi nailaze na sledeću ozbiljnu prepreku, a to je pitanje kada je represija neophodna u demokratiji i kada je neophodna radi zaštite npr. nacionalne bezbednosti. Primenom propisa u dobroj nameri uz obrazloženo i čvrsto uverenje da su takve mere neophodne i da se na drugi način navedene vrednosti ne mogu sačuvati, sudovi će, kao krajnji donosioci odluka u ovakvim slučajevima, donositi i pravilne odluke.

Slična rešenja Evropska konvencija predviđa i u članovima 9 i 11, koji se odnose na slobodu misli, savesti i veroispovesti i na pravo na slobodu okupljanja i udruživanja.

Uloga medija, javnih osuda političkog ekstremizma i većinskog stava da su određena ponašanja neprihvatljiva često će dovesti do situacije da je očigledno da nije neophodna represivna reakcija države i da su demokratske vrednosti već očuvane. Ovakav princip predstavlja pomalo čudnu ulogu pravosuđa, koje dobija zadatak da reaguje tek kada društvo nije svesno da je ugroženo i da je takvo ponašanje neprihvatljivo. Što je reakcija društva na neprihvatljiva ponašanja snažnija, to je potreba države za represijom manja i suprotno, ukoliko izostane javna osuda, tada pravosuđe treba da reaguje brzo i odlučno. Odnos obrnute proporcije nije poželjno, a često nije ni moguće primeniti u krivičnom pravu, već samo u specifičnim odnosima slobode govora i neophodnih ograničenja.

U našem zakonodavstvu je ova oblast regulisana Zakonom o javnom informisanju. Članovima 17 do 25 propisana je mogućnost zabrane distribucije informacije. Uz prethodno navedene propise iz Evropske

konvencije, kod nas su takve mogućnosti predviđene i za propagiranje rata ili zagovaranje nacionalne, verske i rasne mržnje, koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, pod uslovom da od objavljivanja informacije neposredno pretil ozbiljna, nepopravljiva posledica čije se nastupanje ne može sprečiti na drugi način. Okružni sudovi su nadležni za odluku o mogućoj zabrani po ovom osnovu, a na inicijativu javnog tužioca.

Članom 38 Zakona o javnom informisanju zabranjen je govor mržnje, koji je definisan kao objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, etničkoj grupi, naciji, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo. Postupak po ovom osnovu pokreće se po privatnoj inicijativi i može se odnositi na zabranu ponovnog objavljivanja informacije i na objavljivanje presude kojom je takva zabrana izrečena.

Sve što je napred navedeno odnosi se na verbalni politički ekstremizam i bez namere da se pruži objašnjenje bliskosti između političkog ekstremizma i terorizma. Krivičim propisima regulisan je drugi deo pitanja pravne represije i to u zavisnosti od načina delovanja političkih ekstrema.

U Krivičnom zakoniku Republike Srbije postoji više krivičnih dela koja mogu biti rezultat političkog ekstremizma ili su u vezi sa političkim ekstremizmom. Politički ekstremizam će najčešće predstavljati oblik saučesništva u izvršenju određenog krivičnog dela, naravno pod uslovom da su ispunjeni zakonom propisani uslovi za to. Podstrekavanje je kao oblik saučesništva propisano čl. 34 Krivičnog zakonika, ali je za njegovo postojanje neophodno da je podstrekavanje izvršeno sa umišljajem. Podstrekavanje podrazumeva postojanje i poticanje inicijative za izvršenje krivičnog dela od nekog drugog lica, a ne od izvršioca. U krivično-pravnoj teoriji podstrekavanje je ili stvaranje kod drugog odluke da se izvrši krivično delo ili učvršćivanje takve odluke. Podstrekavanje se može odnositi na jedno ili više lica, bez obzira da li podstrekač ta lica poznaje. Podstrekavanje može biti posredno ili neposredno, direktno i sukcesivno. Kada se podstrekavanje odnosi na veći broj lica, podstrekač ne mora da zna ko će izvršiti krivično delo. Odluka podstrekača je da se kroz njegovo delovanje stvori ili učvrsti namera da se izvrši krivično delo kod svih ili kod nekog od podstrekavanih lica.

U odnosu na konkretna krivična dela propisana posebnim delom zakonika, politički ekstremizam bi se najpre mogao dovesti u vezu sa

četnaestom glavom Krivičnog zakonika koja se odnosi na krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina.

Prvo krivično delo ove vrste se odnosi na povredu ravnopravnosti (čl. 128) i propisuje kaznu do 3 ili do 5 godina ako je izvršilac službeno lice u vršenju službe. Delo se izvršava uskraćivanjem ili ograničavanjem ljudskih prava zbog nacionalne, etničke, verske ili rasne pripadnosti, veroispovesti, političkog ubeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porekla, imovnog stanja ili nekog drugog svojstva.

Druga krivična dela koja mogu biti povezana sa političkim ekstremizmom su povreda prava upotrebe jezika i pisma (čl. 129), povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (čl. 130), povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (čl.131), povreda slobode kretanja i nastanjanja (čl. 133), ugrožavanje sigurnosti (čl.138), povreda slobode govora i javnog istupanja (čl. 148), sprečavanje političkog i sindikalnog ili drugog organizovanja i delovanja (čl. 152). Potrebno je ukazati da se i druga krivična dela mogu izvršiti kao posledica ekstremnog političkog delovanja, ali se ovom prilikom navode samo ona za koja se pretpostavlja da su češća i očiglednija posledica takvog delovanja.

Sedamnaesta glava Krivičnog zakonika odnosi se na krivična dela protiv časti i ugleda. Karakteristična za politički ekstremizam su uvreda (čl. 170), kleveta (čl. 171), povreda ugleda naroda, nacionalnih i etničkih grupa SCG (čl. 174) i povreda ugleda strane države ili međunarodne organizacije (čl. 175). Ova krivična dela se u najvećem broju slučajeva izvršavaju govorom, mada su mogući i drugi oblici izvršenja.

Teža krivična dela koja mogu biti rezultat političkog ekstremizma propisana su dvadeset osmom glavom Krivičnog zakonika i usmerena su protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije i SCG. Neka od njih su napad na ustavno uređenje (čl. 308), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (čl. 309), ubistvo najviših predstavnika državne zajednice i država članica (čl. 310), oružana pobuna (čl. 311), terorizam (čl. 312) i dr. Iz ovog poglavlja potrebno je izdvojiti izazivanje nacionalne, rasne, verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317) kao verovatno najčešće izvršavano krivično delo od početka devedesetih godina do danas i istovremeno delo za koje se tužilaštvo nikada nije odlučivalo za krivični progon. Potpuno pogrešno shvatanje da je izazivanje ovakve mržnje u vremenu ratova i loših međudržavnih odnosa u okruženju na neki način bilo poželjno i dobrodošlo, dovelo je do izvršenja daleko težih krivičnih dela u vezi sa oružanim sukobima.

Glava trideset četvrta Krivičnog zakonika odnosi se na krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. U ovu grupu ulaze genocid (čl. 370), zločin protiv čovečnosti (čl. 371),

ratni zločin protiv civilnog stanovništva (čl. 372), protiv ranjenika i bolesnika (čl. 373), organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina (čl. 374), rasna i druga diskriminacija (čl. 387), međunarodni terorizam (čl. 391) i dr.

Osvrtom na poslednjih petnaest godina rada našeg pravosuđa uočava se upadljiv izostanak krivičnih progona za većinu navedenih krivičnih dela. Izuzetak od navedenog predstavljaju krivična dela oružane pobune i terorizma, a vezana su za zbivanja na Kosovu. Iako je Krivični zakonik stupio na snagu početkom 2006. godine, gotovo sva navedena krivična dela su postojala i u prethodnim krivičnim propisima. Tek u poslednjih nekoliko godina započeti su postupci koji se odnose na ratne zločine, a do izvesne mere je poboljšana saradnja sa Haškim tribunalom. U Novom Sadu su započeti postupci protiv pripadnika grupe “Nacionalni stroj” za izazivanje nacionalne, rasne, verske mržnje i netrpeljivosti. Ovo međutim ne ukazuje na pokušaj pravosuđa da se deluje preventivno. Kažnjavanje krajnjih izvršilaca krivičnih dela, a izostanak sankcionisanja podstrekača neće dovesti do ispunjenja zadatka koji se nalazi pred našim sudstvom.

Politički ekstremizam koji dolazi od nosilaca vlasti, uključujući tu i zakonodavnu i izvršnu vlast, ali i od drugih političkih javnih ličnosti kao kreatora modela dozvoljenog ponašanja, postao je deo svakodnevice. Štaviše, od javnih ličnosti se sve više očekuju ekstremni stavovi, koji uz političku identifikaciju postaju deo interno politički poželjne demagogije. Problem nije, dakle, samo u kreatorima poruka koje se šalju, već i u onima koji ih primaju. U politički zdravom okruženju, u kome bi najveći, najснаžniji i najнепоželjniji politički ekstremizam bio izopšten isto kao i nosioci takvih ideja, bilo bi zadovoljeno i načelo slobode govora i nesankcionisanja za javno izneto mišljenje i neophodnosti da u svakom društvu postoji jedan mali deo koji zastupa ekstremne stavove neprihvatljive za većinu.

Zbog izostanka takvog odnosa snaga u društvu naviklom na ratove i siromaštvo koji su praćeni svakodnevnim porukama mržnje usmerenim na “one druge koji su nam za to krivi”, bila je i još uvek je neophodna reakcija pravosuđa.

Država uz obavezu da sankcioniše neprihvatljivo politički ekstremno ponašanje ima i drugu obavezu prema svima ostalima koji ne ulaze u tu kategoriju. To je pozitivna obaveza da se omogući uživanje raznih drugih prava koja mogu biti predmet i cilj napada. Ovo znači da je uz primenu krivičnopravnih sankcija i neophodnih ograničenja slobode govora i informisanja, pravni sistem primoran da deluje na taj način da obezbedi da politički ekstremizam, kao i bilo koji drugi razlog, ne do-

vede do toga da građani ne koriste svoja garantovana prava. Opet kao prva na udaru nedozvoljenih ponašanja nalaze se sloboda mišljenja i izražavanja (čl. 29 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama), pravo na lično dostojanstvo, pravo na nediskriminaciju i dr. Bez obzira na predviđenu slobodu udruživanja (čl. 32 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama) Zakon o političkim organizacijama predviđa mogućnost da se političkim partijama zabrani rad sudskom odlukom. Razlog za ovakvu zabranu je delovanje radi nasilnog rušenja ustavom utvrđenog uređenja, raspirivanje nacionalne rase i verske mržnje i netrpeljivosti. Postupak zabrane je predviđen na inicijativu javnog tužioca, a odluku donosi Vrhovni sud Srbije.

Vladimir Beljanski

LAW AND POLITICAL EXTREMISM – POSSIBILITY OF APPLYING REPRESSION

Summary

Political extremism endangers the highest democratic values of society and often its national and territorial security. Each state defends itself from this by legal means which is regulated by the European Convention and, in Serbia, by the Public Information Act and Criminal Code. The author discusses verbal political terrorism and terrorism as a criminal offence. The former is, as instigator, also a frequent co-perpetrator of the latter. The final part of the text points out that in the last fifteen years in Serbia the criminal offences of political terrorism were not sanctioned due to the fact that the highest stakeholders of power indulged in political extremism. Only in the last few years did the trials for the gravest form of these criminal offences begin. In order to fully sanction all forms of political terrorism the judiciary must be independent and the political environment must be healthy.

Key words: political extremism, political extremism as co-perpetrator in committing a criminal offence, verbal political extremism, terrorism, judiciary, state repression, freedom of expression, media, political environment, European Convention, Public Information Act of the Republic of Serbia, Criminal Code of the Republic of Serbia, Political Organisations Act